

En interkruciĝo de filologio kaj lingva politiko

(Velimir Piškorec uz suradnju Sanje Janković, *Tomo Maretić na raskrižju filologije i jezične politike*, Udruga zagrebačkih esperantista, Zagreb, 2015.)

Tomu Maretića (Virovitica, 1854. – Zagreb, 1938.) hrvatska javnost ponajprije poznaje kao jednoga od najplodnijih i najutjecajnijih hrvatskih filologa s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća. Njegovim se najvažnijim djelom smatra *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, prvi put objavljena 1899. godine. Iznimno je važan i njegov urednički rad na *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU-a, poznatome *Akademcu*. Osim gramatikografijom i leksikografijom bavio se i metrikom, akcentologijom, narodnom i lijepom književnošću, antroponimijom, hidronimijom, dodirnim jezikoslovljem, standardologijom, poviješću filologije i pravopisa. Bio je i prevoditelj s grčkoga, latinskoga, francuskoga, njemačkoga, ruskoga, poljskoga, litavskoga i sanskrta. Manje je poznato da je bio jedan od malobrojnih filologa svojega vremena koji se bavio i jezičnim izumiteljstvom. Kao član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na njezinoj je sjednici 10. prosinca 1891. održao predavanje *Misli o umjetnom svjetskom jeziku*, koje je 1892. godine objavljeno pod istim naslovom.

Ta je rasprava u hrvatskim esperantskim krugovima poznata od početaka esperantizma u Hrvatskoj, no široj je javnosti – pa čak i jezikoslovcima – nepoznata. Kako je rasprava objavljena na hrvatskome jeziku, ostala je nepoznata i međunarodnoj općoj i stručnoj javnosti, pa čak i jezikoslovcima koji se u sklopu interlingvistike kao znanosti o međunarodnoj komunikaciji bave i planskim jezicima.

Zahvaljujući radu prof. dr. sc. Velimira Piškorca, redovitoga profesora pri Katedri za njemački jezik Odsjeka za germanistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sada je taj Maretićev tekst dostupan hrvatskoj javnosti. Prof. Piškorec je, naime, u knjizi naslovljenoj *Tomo Maretić na raskrižju filologije i jezične politike* ponovno objavio tu Maretićevu raspravu. Osim što donosi Maretićev tekst, V. Piškorec nas u uvodnome dijelu temeljito i precizno

upoznaje sa životom i radom te opusom Tome Maretića. Također, Maretićev tekst stavlja u europski kontekst i ističe njegove najvažnije misli. Osobita je vrijednost što je uz knjigu na hrvatskome istodobno izišlo i njezino esperantsko izdanje *Tomo Maretić en interkruciĝo de filologio kaj lingva politiko*, što će Maretića i njegov tekst učiniti dostupnim i esperantskim krugovima izvan Hrvatske.

O knjizi smo razgovarali s profesorom V. Piškorcem.

HJ: Professore Piškorec, jezikoslovna Vas javnost ponajprije poznaje kao vrsnoga germanista. Odakle ovaj interes za Maretića?

VP: O Tomi Maretiću dalo bi se naravno govoriti iz germanističke perspektive – ponajprije zbog činjenice što se on kao filolog formirao, profilirao i etablirao u širemu političkom, društvenom i kulturno-jezičnom kontekstu Austro-Ugarske Monarhije. Naime, kraj Prvoga svjetskog rata Maretić je dočekao kao 64-godišnjak, a tek se preostalih dvadeset godina njegova života i rada odvilo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevini Jugoslaviji. U tome smislu može se reći da je Tomo Maretić velik dio svojega života bio zapravo austro-ugarski filolog i jezikoslovac, čije jezičnoplansko i jezičnopolitičko djelovanje oko definiranja i promicanja „hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika” valja promatrati u višejezičnome okružju Monarhije i njezine jezične politike. Maretić je, nadalje, poput svih obrazovanih ljudi svojega vremena, vladao njemačkim, pa čak ponešto i publicirao na tome jeziku.

Drugi razlog zbog kojega bi se Maretića moglo proučavati iz germanističkoga očišta jest činjenica što se kao jezikoslovac oblikovao u sklopu njemačke mladogramatičarske jezikoslovne paradigme. Godine 1885., prije nego što će početi predavati slavistiku na zagrebačkome Mudroslovnom fakultetu, Maretić jedan semestar provodi u Leipzigu, središtu ondašnje njemačke odnosno europske jezikoslovne misli. Ondje pohađa predavanja znamenitih mladogramatičara, a s nekima sklapa i trajna prijateljstva, primjerice sa slavistom Augustom Leskienom.

Međutim, moj interes za Maretića nije bio primarno germanistički iako mi je bavljenje povijesnim hrvatsko-njemačkim jezičnim dodirima olakšalo razumijevanje širega društveno-povijesnog, sociolingvističkog, jezičnopolitičkog i filološkog okvira u kojem je Maretić djelovao.

Maretiću me dovela jedna njegova studija, koja se po svom predmetu naizgled i na prvi pogled nikako ne bi mogla svrstati u njegov središnji južnoslavistički, serbokroatistički i kroatistički opus – rasprava pod naslovom *Misli o umjetnom svjetskom jeziku* iz 1892. godine. Riječ je o tiskanoj inačici predavanja što ga je 37-godišnji Maretić kao novopečeni redoviti član zagrebačke Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti održao na njezinoj svečanoj sjednici 10. prosinca 1891. U tome iznimno zanimljivom i informativnom tekstu on najprije iz sociolingvističke i jezičnofilozofske perspektive raspravlja o problemu međunarodne komunikacije i jezičnoga izumiteljstva, a zatim podastire rezultate vlastite kritičke systemskojezične poredbene raščlambe devet tada novih projekata izumljenih jezika.

Kako se u toj raspravi analizira i esperanto, iako nije Maretićev favorit među prikazanim planskojezičnim projektima, hrvatski esperantisti desetljećima znaju za nju. Još se, primjerice, osamdesetih godina prošloga stoljeća raspravljalo o tome da bi je trebalo prevesti na esperanto kako bi je se učinilo dostupnom i međunarodnoj, ponajprije esperantskoj javnosti. Tada je čak i preveden jedan njezin dio, no započeti prevoditeljski projekt nije dovršen.

Prije nekoliko godina toga se posla latio ugledni esperantski publicist, prevoditelj i izdavač Josip Pleadin, voditelj Dokumentacijskoga esperantskog centra u Đurđevcu i urednik časopisa *Zagreba Esperantisto*, glasila Udruge zagrebačkih esperantista. Dovršivši prijevod, Josip Pleadin mi se javio i zamolio da prijevod pročitam te ga usporedim s izvornikom, posebno glede jezikoslovnoga nazivlja. Naime, jedno od područja mogega znanstvenog interesa i akademskoga rada jesu planski jezici, posebice esperanto, koji sam počeo učiti krajem sedamdesetih godina prošloga stoljeća upravo kod Josipa Pleadina na tečaju esperanta u Esperantskome klubu Picok u Đurđevcu.

Kad je došlo vrijeme planiranja oblika i sadržaja odgovarajuće publikacije s prijevodom Maretićeve studije, pokazalo se potrebnim esperantskoj publici dati i osnovne informacije o tome tko je bio Tomo Maretić te kakvo je njegovo mjesto u povijesti hrvatske filologije. Prvotno smo i Josip Pleadin i moja malenkost pretpostavljali da već postoji takav biobibliografski tekst na hrvatskome jeziku koji bi se jednostavno preveo na esperanto.

Međutim, unatoč činjenici da se Maretić spominje u svim sintetskim prikazima o povijesti hrvatskoga jezika te malobrojnim studijama o nekim njegovim djelima, ni jedan postojeći tekst ili dio teksta nije mogao biti izravno preuzet u planiranu publikaciju. Naime, svaki je od tih izvora kod potencijalnih čitatelja podrazumijevao poznavanje hrvatske jezične problematike, a osobito njezine isprepletenosti s različitim nacionalnim i nadnacionalnim političkim, ideološkim i jezičnopolitičkim kontekstima.

Ni poprilično opsežna studija Petra Skoka o Maretiću iz 1949. godine nije mogla biti uzeta u obzir kao predložak za prevođenje i zbog opsežnosti i brojnih za međunarodnu publiku manje važnih potankosti o Maretićevu opusu i zbog činjenice što se u njoj uobičajeno odražava društveno-povijesni i ideološko-filološki duh vremena u kojemu je nastala. Također ne smijemo smetnuti s uma da se u razdoblju od izlaženja Skokove studije do izdavanja naše monografije odvijalo šest i pol desetljeća novije povijesti hrvatskoga standardnog jezika, a nastale su i brojne kroatističke studije u kojima se spominje, opisuje i procjenjuje utjecaj Maretićevih jezičnoplanerskih postupaka i rješenja.

Stoga sam predložio Josipu Pleadinu da krenem u iščitavanje relevantnih radova o Maretiću i povijesti hrvatskoga književnog jezika kako bih strancu esperantistu, koji nikada nije čuo ni za Maretića niti zna išta o hrvatskoj jezičnoj povijesti, pokušao dati sažetu, ali dovoljno informativnu sliku o Maretićevu djelovanju i opusu u okviru hrvatske

filologije njegova doba te skicirati procjenu njegova utjecaja na kasniji razvoj hrvatskoga standardnog jezika.

HJ: Rezultati Vašega istraživanja predstavljeni su u dvama svescima: u prvome na hrvatskome, a u drugome na esperantu. Zašto?

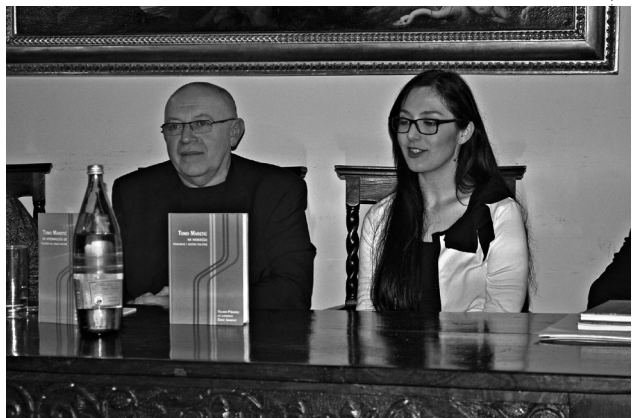
VP: Kako sam već spomenuo, istraživanje o Maretiću prvotno je trebalo rezultirati odgovarajućim popratnim tekstom o Maretiću, njegovoj ulozi u povijesti hrvatske filologije te utjecaju njegovih djela i jezičnoplannerskih zahvata na kasniju sudbinu hrvatskoga književnog jezika. Stoga je moj tekst pisan izvorno za međunarodnu publiku te sadržava niz podataka i uvida koji su manje-više poznati hrvatskoj filološkoj, a dobrim dijelom i općoj javnosti. Međutim, kako kroatistička filologija do sada nije uzimala u obzir ovu Maretićevu raspravu pri vrednovanju njegova standardološkoga opusa, činilo nam se da bi popratna analiza te rasprave iz interlingvističke perspektive mogla biti zanimljiva i za domaću stručnu i opću publiku.

Najprije se razmišljalo o dvojezičnome, hrvatsko-esperantskome izdanju, no naposljetku je odlučeno da se istodobno objave i hrvatska publikacija i njezin esperantski prijevod.

HJ: Zašto Maretić jezično izumiteljstvo smatra važnim? Koja bi bila funkcija umjetnih jezika i tko bi se ponajprije njima služio?

VP: Maretić globalno jezično izumiteljstvo možda i ne smatra posebno važnim u širem društvenom kontekstu, no smatra ga bez sumnje važnim kao predmetom filološkoga proučavanja. Naime, jezično se izumiteljstvo nije uklapalo u ondašnju mladogramatičarsku paradigmu koja je polazila od jezične empirije i tzv. prirodnih datosti kakvom je smatrala ljudski jezik. Međutim, Maretić u uvodu svojih *Misli* maestralno pokazuje svojim skeptičnim kolegama i široj zainteresiranoj publici da već odavno postoje jezici koje su izmislili ljudi – dijeli ih u tzv. mješovite i dogovorne jezike. U prvome slučaju riječ je o dodirnim jezicima, pidžinima i kreolima, a u drugome o tajnim jezicima različitih društvenih i staleških skupina poput slijepaca, zidara, obrtnika.

I Vi ste u pitanju upotrijebili izraz „umjetni jezik”, koji se nalazi i u naslovu Maretićeve rasprave. Suvremena interlingvistika ne rabi više taj naziv zbog njegovih konotacija koje izazivaju općeniti zazor suvremenika prema pojmu „umjetno”, rezultirajući apriorno skepsom i negativnim stavom. Naziv koji se preferira i koji je u međuvremenu postao dijelom jezika interlingvističke struke jest „planski jezik”. Naime, međunarodna komunikacija

na tzv. umjetnome jeziku poput esperanta nimalo se u spoznajnome, obavijesnome i izražajnome smislu ne razlikuje od komunikacije na kojemu drugom stranom jeziku. To mogu potvrditi i iz vlastita iskustva učenja i uporabe esperanta.

No, vratimo se Maretiću i njegovu poimanju funkcija međunarodnoga pomoćnog, planskog jezika. Bitno je istaknuti da on u postojanju takvoga jezika ne vidi konkurenciju nacionalnim, materinskim jezicima. Takav bi se jezik, prema Maretiću, rabio isključivo među ljudima koji imaju potrebu za međunarodnom komunikacijom, primjerice trgovcima i znanstvenicima. Znanstvenici bi, drži Maretić, na njemu objavljivali djela od međunarodne važnosti, dok bi se popularno-znanstvena djela i lijepa književnost pisala i dalje na narodnim jezicima. Međutim, povijest planskih jezika, a posebno esperanta, pokazala je da planski jezik itekako može poslužiti i kao književni medij.

HJ: Koji su – prema Maretiću – razlozi nezainteresiranosti službene znanosti za jezično izumiteljstvo?

VP: Maretić smatra da se njegovi kolege, etablirani filolozi, vjerojatno iz dvaju razloga ne zanimaju za jezično izumiteljstvo. Jedan opravdani razlog za neosvrtnje na jezično izumiteljstvo Maretić vidi u nedostatku vremena i drugim istraživačkim prioritetima svojih kolega. Drugi se pak razlog, drži Maretić, krije u činjenici što velik broj njegovih kolega filologa na jezične izume gleda kao na „igračku odrasle djece”.

Prema potonjemu stavu Maretić je vrlo kritičan, a u isti mah i danas aktualan, tvrdeći da je zadatak znanstvenika analizirati neku pojavu iz svojega djelokruga bez obzira na to smatraju li je drugi smiješnom ili neozbiljnom. Naime, osim nekoliko časnih iznimaka, poput Huga Schuchardta, službena filologija onoga doba – što pod utjecajem organicističkih poimanja jezika, što zbog mladogramatičarske deskriptivne metodologije impregnirane prirodoslovnim uzorima – jezično izumiteljstvo drži nevrijednim istraživačke pozornosti.

HJ: Je li Maretićev govor bio vizionarski? Koje je današnje stanje jezičnoga izumiteljstva?

VP: Maretić se distancirao od bilo kakvih prognoza o mogućoj budućoj uspješnosti nekoga od prikazanih projekata. U tome je smislu Maretić bio racionalan. Njegov bi se govor iz 1891. mogao smatrati vizionarskim da je, primjerice, predvidio uspjeh esperanta. Međutim, Maretićev je govor bio svakako intelektualna i filološka poslastica, a takvim ga možemo smatrati i danas – ne samo zbog bogatstva podastrijetih jezičnih podataka i vrsno utemeljene strukturne analize proučenoga materijala nego i zbog zavidne razine iznošenja diferenciranih sociolingvističkih uvida i formuliranja argumentiranih filozofskojezičnih promišljanja.

Objavljivanjem Maretićeve rasprave na esperantu međunarodna će interlingvistika, a ponajprije njezini povjesničari, morati uzeti u obzir činjenicu da se jedan hrvatski jezikoslovac svojim razmišljanjima o pitanju jezičnoga izumiteljstva pokazao mnogo otvorenijim i naprednijim filologom od svojih suvremenika i kolega iz velikih naroda. Za hrvatsku će filologiju i opću javnost možda biti poticajna naznaka spoznaje da je

Maretić kriterije razrađene za međunarodni jezik na svjetskoj razini dobrim dijelom poslije primijenio u svojem jezičnoplanskom radu na regionalnome međunarodnom jeziku – „hrvatskom ili srpskom književnom jeziku”.

Što se tiče stanja jezičnoga izumiteljstva danas, o njemu se može govoriti na dvjema razinama.

Prva je razina trenutačna situacija s tradicionalnim planskim jezicima – od njih je jedini uistinu relevantan i živ esperanto. Esperantska zajednica ima različite ustaljene oblike organizacijske infrastrukture na svjetskoj razini i na nacionalnim razinama, a u njoj i dalje djeluju raznolike strukovne, svjetonazorske i hobističke udruge. Organiziraju se međunarodni skupovi i susreti, izdaju se knjige i periodičke publikacije, vrlo je aktivna i masovna internetska esperantska zajednica. Doduše, prvotna zamisao da esperanto postane primarnim sredstvom međunarodne komunikacije za sve ljude svijeta, pokazala se zasada utopijskom. Kako je poznato, danas u međunarodnoj komunikaciji prevladava engleski jezik u različitim oblicima i inačicama, što je neprijeporno posljedica dugotrajne vojne, političke, ekonomske i medijsko-kulturne nadmoći naroda kojima je taj jezik materinski.

Druga razina jezičnoga izumiteljstva današnjice odnosi se na činjenicu što se i dalje izumljuju jezici, ali ne više nužno iz prvotnih, ozbiljnih motiva olakšavanja međunarodne komunikacije, kako je tome bilo krajem 19. pa sve do polovice 20. stoljeća, nego prije svega iz umjetničkih i ludičkih razloga.

Tu svakako treba istaknuti jednu danas medijima atraktivnu, ali u komunikacijskome smislu potpuno precijenjenu domenu suvremenoga jezičnoga izumiteljstva što je čine tzv. fiksijski jezici, primjerice klingonski. To što se oko takvih jezika katkad okupi određena skupina ljubitelja i pokušava ih prenijeti iz filmsko-umjetničkoga područja u neke druge društvene domene, ima isključivo ludičku i hobističku dimenziju. Takvi pokušaji poneke medijske djelatnike i neupućenike katkad navedu na površne usporedbe s komunikacijski i društveno relevantnim planskim jezicima poput esperanta dezavuirajući namjerno ili nenamjerno važnost potonjih.

HJ: Profesore Piškorec, zahvaljujemo Vam na ovome razgovoru.

VP: Hvala Vam na pozornosti koju ste posvetili izdavačkomu projektu *Tomo Maretić na raskrižju filologije i jezične politike* te srdačan pozdrav svim Vašim čitateljima.